

Criminal Liability of Children in Iran According to International Documents

Abbas Zarei¹, Hojjat Sabzevarinejad*², Shahrdad Darabi³

1. Ph.D Student of Criminal Law and Criminology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Islam Shahr Branch, Islamic Azad University, Islam Shahr, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 67-74

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0006-1150-7036

TELL: +989125722438

Email: hojjat.sabzevarinejad@yahoo.com

Article history:

Received: 28 Apr 2024

Revised: 28 Jun 2024

Accepted: 13 Aug 2024

Published online: 21 Dec 2024

Keywords:

Age, Criminal Responsibility, Children, Law, Iran, International Documents.

ABSTRACT

One of the indicators of people's responsibility in criminal law is age. The purpose of this research is to examine the criminal responsibility of children in Iran based on international documents, which is of the type of theoretical research and using descriptive-analytical methods based on library studies for the comparative description of the subject and related subjects. In the criminal justice system of Iran, many legal changes have been made in the field of determining the age of criminal responsibility and different standards of juvenile crimes and different accountability systems have been adopted, which are more or less observed in international documents and regulations. The Iranian legislator has placed the index of criminal responsibility on another criterion, which is the age of sexual maturity. However, there are shortcomings and loopholes in the legal articles, due to which the Islamic Penal Code approved in 2012 faced issues related to the criminal responsibility of children. Among these, is there a logical connection between maturity and the age of criminal responsibility? Why does the legislator consider committing a crime that requires punishment or compensation to be relatively criminally responsible and according to Article 146 of the Islamic Penal Code, minors are not responsible? In this article, by answering these questions, criticizing the rules of the maturity of criminal responsibility of children and explaining their shortcomings and problems, while examining the relevant international documents, they suggest solutions related to eliminating or reducing the criminal responsibility of children.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Zarei, A; Sabzevarinejad, H & Darabi, S (2024). "Criminal Liability of Children in Iran According to International Documents". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 4(4): 67-74.

انجمن علمی فقه‌جرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌جرای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌جرای تطبیقی

دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۳

بررسی مسؤولیت کیفری اطفال در ایران با توجه به اسناد بین‌المللی

عباس زارعی^۱، حجت سبزواری‌نژاد^{۲*}، شهرداد دارابی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

چکیده

یکی از شاخص‌های مسؤولیت‌پذیری افراد در حقوق کیفری، ملاک سن است. هدف این پژوهش بررسی مسؤولیت کیفری اطفال در ایران براساس اسناد بین‌المللی است که از نوع تحقیقات نظری و با استفاده از روش‌های توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای برای توصیف تطبیقی موضوع و موضوعات مرتبط است. در نظام عدالت کیفری ایران تغییرات قانونی زیادی در زمینه تعیین سن مسؤولیت کیفری ایجاد شده و استانداردهای مختلف جرایم اطفال و نوجوانان و نظام‌های پاسخگویی متفاوتی اتخاذ شده است که کم و بیش در اسناد و مقررات بین‌المللی رعایت می‌شود. قانون‌گذار ایران شاخص مسؤولیت کیفری را بر معیار دیگری که همان سن بلوغ جنسی است، قرار داده است، اما در مواد قانونی کاستی‌ها و خلأهایی وجود دارد که به موجب آن قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با مسائلی در ارتباط با مسؤولیت کیفری اطفال مواجه بوده است. از این میان آیا بین بلوغ و سن مسؤولیت کیفری ارتباط منطقی وجود دارد؟ چرا قانون‌گذار ارتکاب جرمی را که مستلزم مجازات یا جبران خسارت است، نسبتاً مسؤول کیفری می‌داند و طبق ماده ۱۴۶ قانون مجازات اسلامی، خردسالان مسؤولیتی ندارند؟ در این مقاله با پاسخ به این پرسش‌ها، نقد قواعد بلوغ مسؤولیت کیفری اطفال و تبیین کاستی‌ها و مشکلات آنان، ضمن بررسی اسناد بین‌المللی مربوط، راهکارهای مربوط به رفع یا کاهش مسؤولیت کیفری اطفال را پیشنهاد می‌کنند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۶۷-۷۴

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد آرکاید: ۷۰۳۶-۷۰۳۶-۱۱۵۰-۰۰۰۶-۰۰۰۹

تلفن: +۹۸۹۱۲۵۷۲۲۴۳۸

ایمیل: hojat.sabzevarinejad@yahoo.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

سن، مسؤولیت کیفری، اطفال، قانون، ایران، اسناد بین‌المللی.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پرداخته که باتوجه بر فقه امامیه، اسناد بین‌المللی و منابع حقوقی دیگر، رویکرد جدیدی را اتخاذ نموده است که نسبت به قانون سابق پیشرفت‌های بسیاری داشته است که از جمله آن پذیرش مسؤولیت کیفری تدریجی می‌باشد. همچنان انتقادات بسیاری، از جمله پایین‌بودن حداقل سن مسؤولیت کیفری (بلوغ کیفری)، امکان محکومیت اطفال به قصاص یا حد و ... بر این قانون وارد است. در این مقاله سن مسؤولیت کیفری اطفال و نوجوانان و بلوغ کیفری آنان، امکان محکومیت اطفال به قصاص یا حد و ... از حیث فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد (حیدری، ۱۳۹۵: ۹۹). در ادامه از رویکرد مسؤولیت کیفری ایران و سپس رویکرد اسناد بین‌المللی در این خصوص پرداخته شده است.

۱- مسؤولیت در اصطلاح حقوق

همان‌طور که مشاهده می‌شود، در لغت، مسؤولیت به معنای پاسخگویی، مواخذه‌شدن به‌خاطر رفتار و عملکرد و تعهد نسبت به دیگران به‌دلیل اقداماتی است که توسط یک فرد انجام می‌شود.

در اصطلاح مسؤولیت عبارت است از تعهد قانونی شخص به دفع ضرر دیگری که وی به‌وجود آورده است، خواه ناشی از تقصیر خود وی باشد یا از فعالیت او ایجاد شده باشد (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۱: ۲۳۴).

مسؤولیت در اصطلاح به معنی عام آن به ویژگی‌های یک رفتار و صفت فردی گفته می‌شود به نسبت عملی که کیفر متوجه اوست و مورد پرسش باشد (باقری‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۳).

۲- مسؤولیت کیفری

تاکنون هیچ‌یک از قوانین جزایی، بر چه در گذشته و چه در حال حاضر، ماهیت حقوقی و تعریف دقیق مسؤولیت کیفری را به‌طور صریح بیان نکرده‌اند. به‌طور کلی، می‌توان گفت که الزام شخص به پاسخگویی در قبال تعدی به دیگران، برای حفظ حقوق شخصی یا به‌منظور حفظ امنیت جامعه، تحت عنوان «مسؤولیت کیفری» یا «مسؤولیت جزایی» مطرح

از حیث مفهوم‌شناسی اصطلاحی، «سن مسؤولیت کیفری» عبارت از سنی‌ست که اطفال تا قبل از رسیدن به آن سن، مبری از مسؤولیت کیفری بوده و قابلیت سرزنش کیفری از طریق توسل به مجازات را ندارند و نمی‌توان با آن‌ها برخورد جزایی نمود. عامل ممیزساز اطفال و نوجوانان معارض قانون از بزهکاران بزرگسال، عامل «سن» می‌باشد. در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، در ارتباط با تعیین «سن مسؤولیت کیفری» بایستی ابتدائاً میان دو دست جرایم تعزیری و جرایم موجب کیفر حد یا قصاص تفکیک نموده و آنگاه به بررسی این مهم پرداخته شود، زیرا عنایت به مواد ۸۸، ۸۹ و ۹۱ و نیز مواد ۱۴۶، ۱۴۷ و ۱۴۸ این قانون استنباط می‌گردد که هرچند قانون‌گذار، در مقام تفکیک اصطلاحی «اطفال و افراد نابالغ» و «بزرگسالان»، همچون قانون مجازات اسلامی سابق مصوب ۱۳۷۰، متوسل به «تعیین سن بلوغ کیفری» گردیده است و «افراد نابالغ» را مشتمل بر دخترانی که به سن نه‌سال تمام قمری و نیز مشتمل بر پسرانی که به سن پانزده‌سال تمام قمری نرسیده باشند، دانسته است؛ با این وجود، یکسانی «سن بلوغ کیفری» و «سن مسؤولیت کیفری» صرفاً در قلمرو جرایم مستوجب کیفر حد یا قصاص وجود داشته و خارج از حوزه جرایم موجب تعزیر است (یورقاسم چورکوچان، ۱۴۰۰: ۲). لذا سؤال اصلی پژوهش حاضر، در اسناد بین‌المللی چه رویکردی نسبت به سن مسؤولیت کیفری اتخاذ شده است؟ و در مورد پیشینه مقاله حاضر بایستی گفت تاکنون اثری از حداقل سن مسؤولیت کیفری و اسناد بین‌المللی باشد، وجود ندارد و نوآوری مقاله حاضر نیز همین حداقل سن کیفری در حقوق کیفری ایران با اسناد بین‌المللی در چهار گفتار می‌باشد. درخصوص مسؤولیت کیفری پژوهش‌های متعددی انجام شده است: کلاتری به بررسی فقهی - حقوقی سن مسؤولیت کیفری اطفال با تأملی در اسناد بین‌المللی پرداخته که معتقد است عدالت کیفری مصونیت کیفری را برای اطفال در سن مشخصی تعیین نموده است (کلاتری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۰). حیدری در مقاله‌ای با هدف بررسی تطبیقی سن مسؤولیت کیفری اطفال در فقه اسلامی، اسناد بین‌المللی و

۳-۱- گفتار اول: پیشینه موضوع در حقوق اسلامی

عامل سن، به‌عنوان یک اماره، از گذشته‌های دور توجه ملل مختلف را به خود جلب کرده است، در نتیجه در قوانین مختلف تلاش شده تا با انتخاب یک گروه سنی مشخص، مسؤولیت کودکان و نوجوانان در قبال فعالیت‌های غیرقانونی مشخص شود. این سن خاص از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، اما اکثر کشورها ۱۸ سالگی را به‌عنوان سن بلوغ و شروع مسؤولیت کیفری در نظر می‌گیرند (دوستی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵).

۳-۲- گفتار دوم: سن حداقل قانونی به‌عنوان سن مصونیت**اطفال از هرگونه تعقیب کیفری در حقوق موضوعه****۳-۲-۱- ضرورت تعیین سن حداقل به‌موجب قانون**

یکی از مسائلی که پس از انقلاب همواره مورد توجه و بحث حقوق‌دانان در تدوین قوانین کیفری قرار گرفته است، حدود مسؤولیت کیفری اطفال و مجازات آنان بوده است. پیش‌بینی حداقل سن مسؤولیت کیفری یکی از بحث‌انگیزترین و متنوع‌ترین موضوعات در قوانین کشور است. تعیین این مرز می‌تواند از نظر موضوعی و شکلی ابعاد قابل توجهی به خود بگیرد. تعیین سن مسؤولیت کیفری می‌تواند منجر به عدم امکان اقدامات مجرمانه و در واقع عدم مداخله قوه قضاییه در پرونده بزهکاری اطفال و نوجوانان شود (اشرفی‌کیا و همکاران، ۱۳۹۷: ۲).

۳-۲-۲- مطلق‌بودن یا نسبی‌بودن فرض عدم مسؤولیت**اطفال در سن پایین‌تر از سن حداقل قانونی**

سن قانونی به‌معنای سنی است که کودکان از حقوق اجتماعی برخوردار باشند. به‌عنوان مثال پس از ۱۸ سالگی (سن قانونی)، کودکان می‌توانند یک حساب بانکی به نام خود افتتاح کنند، لیکن مقصود از سن پایین‌تر از سن حداقل قانونی، یعنی زیر ۱۸ سال که اطفال در فرض عدم مسؤولیت کیفری دارای چه احکامی خواهند بود. باید افزود که اطفال براساس قانون حقوق جزا و حقوق مدنی در حقوق ایران از دیدگاه متفاوتی برخوردار می‌باشد (قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، ۱۳۹۹: ۵).

می‌شود. با این حال، مسؤولیت کیفری به‌عنوان یک نوع الزام شخصی به پاسخگویی از آثار و نتایج ناخواسته پدیده‌های جرم یا جزایی، تعریف می‌شود. مسؤولیت مرتکب جرمی از جرایم مصرح در قانون را مسؤولیت کیفری گویند. به همین دلیل است که مقنن در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱)، جرم را چنین تعریف نموده است: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم محسوب می‌شود.» تعریف جرم دامنه آزادی عمل شهروندان را مشخص نموده و نظم و انتظام اجتماعی را تضمین می‌نماید، بدین‌صورت که جامعه کلیه اقدامات زیان‌بار و مغایر وجدان جمعی را که ارتکاب آن‌ها در نظم عمومی اخلاص ایجاد می‌نماید، احصاء نموده و مسیر حرکت را برای اکثریت قانونمند ترسیم می‌نماید. همچنین با ارائه تعریف جرم، صاحبان قدرت که نمایندگان اجتماع می‌باشند دیگر به بهانه حفظ انتظام عمومی نمی‌توانند حقوق و آزادی‌های شهروندان را مختل نموده و اقدامات و فعالیت‌های ایشان را وقتی برخلاف قدرت خویش دیدند، در قالب جرم منکوب نمایند (جعفری، ۱۴۰۰: ۶).

۳- مفهوم حقوقی تعیین سن خاص برای مسؤولیت کیفری**در حقوق ایران**

این مبحث شامل چهار گفتار می‌باشد. در گفتار اول پیشینه مفهوم حقوقی تعیین سن خاص برای مسؤولیت کیفری از دیدگاه فقهای مشهور امامیه و سایر فرق اسلامی را بیان نموده، سپس در گفتار دوم پیرامون سن حداقل تحت عنوان سن مصونیت اطفال از هرگونه تعقیب کیفری در حقوق موضوعه به بیان ضرورت‌ها و تاریخچه تعیین سن حداقل در حقوق ایران قبل و بعد از انقلاب و همچنین به بیان مواضع قانون‌گذار و یا سکوت آن مورد تبیین و تحلیل واقع گردیده است. در گفتار سوم به بیان ضرورت‌ها، تعیین و تاریخچه سن کبر یا مسؤولیت کیفری کامل در حقوق ایران و برخورداری اطفال از یک نظام دادرسی خاص و همچنین تبیین مفهوم مبهم رشد و کمال عقل در جرایم مستلزم حد و قصاص در قانون مجازات اسلامی پرداخته می‌شود و در گفتار نهایی (چهارم) موضع قانون‌گذار ایران درخصوص شبهه در سن متهم را مورد بحث قرار داده‌ایم.

۳-۳- گفتار سوم: سن کبر یا مسؤولیت کیفری کامل

در این گفتار ضمن تعریف لغوی و تبیین معنا و مفهوم سن کبر یا به تعبیر دیگر مسؤولیت کیفری کامل در حقوق موضوعه به بیان ضرورت‌های برخورداری اطفال از نظام خاص دادرسی، تاریخچه تعیین سن کبر از نگاه قانون‌گذار در حقوق ایران را مورد مذاقه قرار می‌دهیم.

سن کبر^۱ یا کبیر کسی که ۱۸ سال تمام داشته باشد، خواه زن باشد، خواه مرد خواه عاقل باشد، خواه سفیه و مجنون. کبیر در اصطلاحات مدنی نظیر بالغ در اصطلاحات فقهی است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۴۴۸۰). منظور از مسؤولیت کیفری کامل، یعنی این که کودک به مرحله از رشد کامل رسیده باشد؛ به این معنا که در این مرحله، همه افراد بشر در یک سن خاص که شامل رشد جسمی و عقلی کافی است، قوه تمیز و تشخیص بین خوب و بد را به‌نحو کامل دارند و این به‌معنای پایان دوران کودکی است، اما در این شرایط، اگر افراد مرتکب جرمی شوند، می‌توانند مسؤولیتشان را بپذیرند و مقررات کیفری بزرگسالان برای آن‌ها اجرا شود، مگر این که به‌دلیل یک حادثه خاص، قدرت تمیز را از دست داده باشند، زیرا حقوق موضوعه ایران بر پایه اصول فقه امامیه شکل گرفته است، بنابراین زمان شروع و پایان کودکی در قوانین ایران نیز مطابق با آنچه در فقه امامیه بیان شده، تداوم دارد (انصاری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷).

۳-۳-۱- ضرورت تعیین سن کبر برای برخورداری اطفال از نظام خاص دادرسی صغار و حمایت‌های خاص آن

بیان ضرورت‌های تعیین سن کبر جهت برخورداری اطفال از نظام خاص دادرسی صغار و حمایت‌های خاص آن همین بس که باید افزود؛ کودک به‌دلیل عدم رشد کامل فیزیکی و ذهنی محتاج مراقبت و حمایت‌های حقوقی قبل و بعد از تولد می‌باشد، بنابراین از آنجایی که بلوغ جسمی و رشد عقلی، مبین سنی است که فرد پس از رسیدن به آن سن توانایی پذیرش مسؤولیت اجتماعی و حقوقی را دارا می‌شود، پس این حمایت باید تا لحظه رشیدشدن کودک ادامه یابد. بدین منظور قانون‌گذار می‌بایست شرایط و اسباب پذیرش مسؤولیت

اجتماعی کودک را با تعیین محدوده سنی خاص، یعنی سن کبر تأمین نماید.

قضاوت در مورد کودکان و نوجوانان به‌معنای عام را می‌توان عاملی برای رشد فردی و اجتماعی کودک یا نوجوان دانست. به همین دلیل این محاکمه در چهارچوب عدالت اجتماعی قرار می‌گیرد و وجود آن برای رشد فردی و اجتماعی کودک ضروری است (صبوری‌پور و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۲).

۳-۳-۲- تاریخچه تعیین سن کبر در حقوق ایران

قبل از اصلاح ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی در سال ۱۳۶۱، سن بلوغ به‌طور عمومی ۱۸ سال بود و به همین دلیل افراد زیر ۱۸ سال به‌عنوان صغیر محسوب می‌شدند. طبق ماده ۱۲۰۷ قانون مدنی، این افراد از تصرف در اموال و حقوق مالی خود محروم بودند (کاتوزیان، ۱۳۷۶: ۷۳۹).

وضعیت قانون مدنی به‌گونه‌ای بود که سن ۱۸ سالگی را حد رشد و بلوغ شخص تعیین می‌کرد، مگر این که خلاف آن ثابت شود، اما با اصلاحی که در سال ۱۳۶۱ انجام شد، ماده ۱۲۱۰ به شرح زیر تغییر یافت: «هیچ‌کس را نمی‌توان پس از رسیدن به سن بلوغ از ترفیع یا عدم ترفیع محروم کرد، مگر این که ترفیع یا عدم جنون او ثابت شود» (پاکزاد، ۱۳۹۷: ۱۵).

۳-۳-۳- سن کبر در جرایم تعزیری به‌موجب مقررات قانون فعلی مجازات اسلامی

در قوانین کیفری رایج اسلام، ملاک طفل‌بودن و طفل تشخیص‌داده‌شدن فرد، سن بلوغ شرعی است. بررسی‌ها و تحقیقات انجام‌شده در سطوح مختلف نشان می‌دهد که قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به‌طور ضمنی قاعده افزایش تدریجی مسؤولیت کیفری اطفال و نوجوانان را پذیرفته است و شاهد تحولات بسیاری در طبقه‌بندی جرایم هستیم. این وقایع در دو بخش جنایات تعزیری و حدود و قصاص حائز اهمیت است.

در مواردی که کودکان زیر ۹ سال به جرمی متهم می‌شوند، تنها اقدامات تأمینی و تربیتی اتخاذ می‌شود، اما برای کودکان و نوجوانان ۹ تا ۱۵ سال، طبق ماده ۸۸ قانونی، دادگاه می‌تواند تصمیماتی برای اصلاح و تربیت آنان با تأکید بر

^۱ - Majorite Age

بلوغ در کمتر از این مدت هم به کلی منع نشده و به قوانین داخلی کشورها موکول شده است. درخصوص مجازات اعدام، سن ۱۸ سال به‌عنوان مقطع قطعی سن تعیین شده است که برای جرائم ارتكابی در سن کمتر از ۱۸ سال، حکم مجازات اعدام نباید صادر و اجرا شود (مهرپور، ۱۳۸۴: ۳۷).

از جنبه دیگر، مقررات پکن نیز درخصوص تعیین سن مسؤولیت کیفری، به‌ویژه در انتظار نظام‌های حقوقی که این مسأله را مورد توجه قرار داده‌اند، اهمیت بالایی به رشد عاطفی، ذهنی و عقلی افراد می‌دهند. بنابراین تعیین سن مسؤولیت کیفری نباید به‌طور غیرمنطقی و بدون در نظرگرفتن واقعیت‌های مرتبط با رشد افراد صورت گیرد. واقعاً در مقررات پکن، ضرورت رشد جزایی به‌عنوان یکی از ملاک‌های تعیین سن بلوغ کیفری مورد توجه قرار گرفته است. همچنین انجمن بین‌المللی حقوق جزا در هفدهمین کنگره خود در پکن در سپتامبر ۲۰۰۴، سن مسؤولیت کیفری را به ۱۸ سال تمام تعیین کرده است. این در حالی است که در قطعنامه نهایی خود مشخص کرده که «قانون‌گذاران باید یک سن حداقل را که قبل از آن امکان اعمال یک سیستم جزایی ویژه برای اطفال وجود دارد، تعیین کنند و این سن حداقل نباید کمتر از ۱۴ سالگی در زمان ارتكاب جرم باشد.» همچنین کودکان معارض قانون ترجیحاً بایستی موضوع تدابیر اصلاحی - تربیتی یا سایر کیفرهای جانشین ترمیمی و احیاکننده یا در صورت اقتضاء، استثنائاً مجازات کیفری به‌معنای سنتی آن قرار گیرند (دیوسالار و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰۷).

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، حداقل سن و حداکثر سن مسؤولیت کیفری در نظام عدالت کیفری ایران را براساس اسناد و مقررات بین‌المللی تبیین و تفسیر کنیم. به‌دنبال آن بودیم که سن متناسب برای اهلیت قانونی افراد، اعم از پسران و دختران را بررسی نماییم و ببینیم از نگاه قانون‌گذار کشور ایران و نیز از منظر تدوین‌کنندگان اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی، چه مقطع سنی می‌تواند مناسب به‌عنوان سن بلوغ و رشد لحاظ گردد؟ می‌خواهیم میزان انطباق نظام حقوقی این کشور را، در حوزه سن مسؤولیت کیفری و مسائل پیرامونی آن، با این اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی، مورد تحلیل و

مسؤولیت والدین و سرپرستان قانونی اتخاذ کند. این تصمیمات ممکن است شامل واگذاری کودک به والدین یا سرپرستان قانونی با دریافت تعهد برای تأدیب و تربیت کودک و نوجوان باشد یا درصورت عدم صلاحیت والدین، واگذاری کودک به افراد یا مؤسسات دیگر نیز ممکن است، البته در این حالت، مقررات مربوط به ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی درخصوص سلب حضانت از والدین نیز باید رعایت شود (محمدیگی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۰).

۳-۴- گفتار چهارم: موضع مقنن ایران درخصوص پیدایش

شبهه در سن متهم

اصولاً ملاک و مبنای تشخیص، البته همان شناسنامه و تاریخ تولد مندرج در آن است، گاهی به سبب این‌که شناسنامه طفل با سن او تطبیق نمی‌کند و یا طفل فاقد شناسنامه است و یا شناسنامه او در دسترس نیست، هرچند درصورت بروز اختلاف و طرح ادعای خلاف توسط والدین، مقام قضایی با جلب نظر کارشناس پزشکی قانونی نسبت به تعیین سن واقعی و بلوغ متهم اقدام می‌کند (دانش، ۱۳۸۵: ۵۵). در حقوق ایران با استناد به نظریه اصل تفسیر به نفع متهم قانون آیین دادرسی کیفری درصورت شبهه در سن طفل به این دلیل که کودک در سن آن در رسیدن به سن مسؤولیت کیفری مردد بوده‌ایم، بنا به اصل مذکور تفسیر به نفع متهم می‌کنیم و فرض را بر این می‌گذاریم که کودک هنوز به سن قانونی نرسیده است. بنابراین در چنین شرایطی کودک مبرا از مسؤولیت کیفری خواهد بود و برابر قانون از اقدامات حمایتی و تأمینی و تربیتی برابر فصل دهم قانون مجازات برخوردار می‌شود (اسماعیل‌تبار و کم، ۱۳۹۵: ۱۱۱۲).

۳-۴-۱- جایگاه سن مسؤولیت کیفری کودکان و نوجوانان

معارض قانون و مسائل پیرامونی آن، در اسناد بین‌المللی

به‌طور کلی، به‌نظر می‌رسد از لحاظ اسناد بین‌المللی، سن بلوغ و اهلیت قانونی که شخص از دوران کودکی خارج می‌شود و حقوق و مسؤولیت‌ها و اهلیت لازم را در همه امور مدنی و کیفری پیدا می‌کند، همان سن ۱۸ سال تمام است که بسیاری از کشورها نیز همین سن را به‌عنوان سن رشد قانونی در قوانین داخلی خود تعیین کرده‌اند. در عین حال، تعیین سن

موجود، معقول است که تفاوت مذکور به حداقل برسد و از نظر اسناد بین‌المللی و نظرات حقوق‌دانان، روان‌شناسان، باید آن را سن مسؤولیت کیفری کودک معقول دانست.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: به صورت برابر بوده است.

تشکر و قدردانی: ابراز نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- اسماعیل‌تبار، هادی و کم، بهروز (۱۳۹۵). *اصول مشترک حاکم بر دادرسی منصفانه اطفال و بزرگسالان با نظرداشتی بر قوانین کیفری نوین ایران*. تهران: کنفرانس بین‌المللی نوآوری در علوم و تکنولوژی.

- اشرفی‌کیا، محسن و گهرنیا، محمدتقی (۱۳۹۷). «تعیین آثار مسؤولیت کیفری بزرگسالان، نوجوانان و اطفال در پرتو داده‌های جرم‌شناسی از دیدگاه جامعه‌شناسی کیفری». *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۱۱(۴۱): ۱۲۵-۱۵۰.

- انصاری، زهره و خورشیدی، سیده‌نسیبه (۱۳۹۹). مسؤولیت کیفری اطفال و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲. *نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ*، شیراز.

- باقری‌نژاد، زینب و گلدوست جویباری، رجب (۱۳۹۲). «مسؤولیت کیفری، مدنی و انتظامی ناقضین اصول بنیادین دادرسی کیفری». *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۲(۵): ۷۳-۹۲.

- پاکزاد، مهرداد (۱۳۹۷). *بررسی سن رشد در حقوق ایران*. سومین همایش بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی.

ارزیابی قرار دهیم، به‌ویژه آنکه نظام حقوق کیفری ایران در سال ۱۳۹۲، از پی تصویب قانون مجازات اسلامی جدید، دگرگونی‌های اساسی به خود دیده است. باتوجه به دیدگاه دکتر سنه‌پوری درخصوص اهلیت از منظر فقه اسلامی، هنگامی که فرد به سن هفت‌سالگی، به اصطلاح سن تمیز می‌رسد، اهلیت ناقص در او شکل می‌گیرد، اما اگرچه به سن بلوغ نرسیده باشد، باز هم فاقد کمال و در نتیجه فاقد اهلیت تلقی می‌شود (سنه‌پوری، ۱۹۶۴: ۲۸۳). درخصوص تعیین حداقل سن عدم مسؤولیت کیفری قطعنامه نهایی انجمن بین‌المللی حقوق جزا چنین مقرر می‌دارد: «قانون‌گذار باید یک حداقل سنی را تعیین کند که قبل از آن مرحله امکان اعمال یک سیستم جزایی ویژه نسبت به اطفال وجود داشته باشد. این حداقل سن نباید کمتر از ۱۴ سالگی در زمان ارتکاب جرم باشد» (گنجی، ۱۳۹۹: ۳۰). در قوانین کیفری، به‌ویژه در قانون مجازات اسلامی (تبصره ۱ ماده ۴۹)، برخلاف قوانین گذشته، نصاب «بلوغ شرعی» به‌عنوان حد سن رشد کیفری تعیین شد. در عمل، مراجع کیفری به‌جای ارائه تعریف «بلوغ شرعی» آن را محمول بر معانی مندرج در حقوق مدنی، منطبق با بلوغ جنسی فرض کرده و بر این اساس، دختران ۹ سال و پسران ۱۵ سال تمام قمری را همانند بزرگسالان مسؤول کیفری تلقی کرده و قابل مجازات دانسته‌اند. این در حالی است که در اکثر کشورهای جهان، اطفال عموماً تا ۱۸ سالگی فاقد مسؤولیت کیفری بوده، در صورت ارتکاب جرم، مشمول اقدامات تربیتی، آموزشی و سایر تدابیر جایگزین با تمرکز بر بازپذیری اجتماعی قرار می‌گیرند. مقررات بین‌المللی مانند کنوانسیون کودک، مقررات پکن و ... اعمال مجازات‌هایی مانند اعدام یا حبس ابد را به‌لحاظ تعارض آشکار با مقررات مندرج در اسناد حقوق بشر و آثار منفی آن بر محکوم‌علیه نسبت به اطفال زیر ۱۸ سال ممنوع اعلام کرده‌اند. باتوجه به دستاوردهای پژوهش، پیشنهاد می‌شود بین پسر و دختر از نظر سن مسؤولیت کیفری براساس جنسیت و رشد فکری و عقلانی تفاوت قائل شود و باتوجه به تحقیقات انجام‌شده که نشان می‌دهد بلوغ جنسی دختران در ایران بین ۱۱ تا ۱۳ سال است. نقد در صورتی است که قانون‌گذار مکلف باشد سن بلوغ را به‌عنوان سن مسؤولیت کیفری تعیین کند. باتوجه به واقعیت‌های

- پورقاسم چورکوجان، علی و بشیریه، تهمورث (۱۴۰۰). «مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی». پژوهش حقوق عمومی، ۷۱ (۳۰): ۶۴-۹۳.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۸). *ترمینولوژی حقوق*. چاپ بیست و دوم، تهران: نشر کتابخانه گنج دانش.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۴۰۱). *کتاب دوره حقوق مدنی: حقوق تعهدات*. تهران: ناشر گنج دانش.
- جعفری، فریدون (۱۴۰۰). «چالش تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۲۰ (۱): ۲۲-۷.
- حیدری، مسعود (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی سن مسؤولیت کیفری اطفال در فقه اسلامی، اسناد بین‌المللی و قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». *پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۷ (۲۲): ۹۳-۱۱۴.
- دانش، تاج زمان (۱۳۸۵). *دادرسی اطفال بزهکار در حقوق تطبیقی*. چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- دوستی، اصغر؛ بابایی، داریوش و عامری‌نیا، محمدباقر (۱۴۰۲). «گذر از اماره به فرض در تعیین معیار بلوغ». *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۶ (۱۰۳): ۲۶۵-۲۸۶.
- دیوسالار، نادر و نجفی توانا، علی (۱۳۹۹). «چالش‌های دفاع در حقوق کیفری ایران». *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۳ (۹۲): ۳۰۳-۳۲۶.
- سنهوری، عبدالرزاق احمد (۱۹۶۴). *الوسیط فی شرح القانون المدني الجديد*. بیروت: دارالحیاء التراث العربی.
- صبوری‌پور، مهدی و حق‌بین، فائزه (۱۴۰۲). «نوآوری‌ها و چالش‌های قانون حمایت از اطفال و نوجوانان در پیشگیری از کودک‌آزاری». *پژوهش‌های حقوقی*، ۲۲ (۵۳): ۵۰۷-۵۳۸.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶). *حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها*. جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: ناشران بهمن برنا و شرکت سهامی انتشار.
- کلانتری، کیومرث؛ غفاری چراتی، صالح و رادمان، امین (۱۳۹۸). «بررسی فقهی - حقوقی سن مسؤولیت کیفری اطفال با تأملی در اسناد بین‌المللی». *پژوهش نامه فقه اجتماعی*، ۷ (۲): ۱۶۱-۱۸۲.
- گنجی، مریم (۱۳۹۹). «تحلیل جزایی ارکان و شرایط سن مسؤولیت کیفری». *فصلنامه تحقیقات حقوق قضایی*، ۲ (۲): ۵۵-۷۴.
- محمدبیگی، علیرضا؛ اسدی، حبیب و الهوئی، نوید (۱۴۰۱). «بررسی تطبیقی مسؤولیت کیفری اطفال و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و ۱۳۹۲». *فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه*، ۴ (۸): ۲۷-۵۴.
- مهرپور، حسین (۱۳۸۴). *وظیفه دشوار نظارت بر اجرای قانون اساسی: «مجموعه مکاتبات و نظریات حقوقی هیأت نظارت و پیگیری اجرای قانون اساسی (۱۳۷۶-۱۳۸۴)»*. چاپ اول، تهران: نشر ثالث.